

РАЗДЕЛ 3. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ПРОИЗВЕДЕНИЕ: КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

УДК 82.0

ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

К. О. Афанасьєва

Статья посвящена проблемам соблюдения авторских прав на литературные произведения в деятельности средств массовой информации.

Ключевые слова: авторские права, средства массовой информации, интеллектуальный капитал

Стаття присвячена проблемам дотримання прав авторів літературних творів у діяльності засобів масової інформації.

Ключові слова: авторські права, засоби масової інформації, інтелектуальний капітал

Article is devoted to consideration of urgent problems connected to observance of the copyrights in activity of press.

Key words: copyrights, press intellectual capital

Актуальність. Сьогодні в Україні спостерігається стрімке перетворення інтелектуального капіталу на провідний сектор економіки, що визначає інноваційні процеси в науці й техніці, а також духовному житті країни. З'являються нові правові інститути з метою впровадження у суспільстві системи цінностей, в основі якої лежать партнерські взаємовигідні відносини. Такий підхід, звичайно, не міг не вплинути на індустрію випуску книжкової та періодичної продукції. Усе більша комерціалізація інтелектуального капіталу та актуалізація його економічної цінності спонукає авторів літературних творів переглядати свої позиції відносно авторських прав на продукти своєї праці. Підтвердженням цього можуть слугувати численні судові позови від авторів із приводу порушення авторських прав, кількість яких лише за останній рік зросла втричі [1].

Перш за все слід зазначити, що, відповідно до статті 8 Закону України “Про авторське право та суміжні права”, авторській охороні підлягають літературні письмові “твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру”, а також їх частини, що можуть бути використані самостійно, та оригінальні назви. З вищесказаного можемо зробити висновок, що використання цих творів – об'єктів авторського права – потребує дотримання певних умов, якими, відповідно до цього закону, є наявність дозволу автора або укладання із ним договору та виплата належної авторської винагороди [2].

Однак на практиці користувачі часто не дотримуються цих умов, а недосвідченість самих авторів щодо своїх прав та засобів їхнього захисту лише сприяє порушенням. Так, наприклад, автори повинні укласти угоду із видавництвом, проте нерідко вони цього не роблять. Як свідчить судова практика, якщо раніше, в перші роки після прийняття Закону “Про авторське право та суміжні права”, більшість судових справ базувалася на бездогвірному використанні творів, то сьогодні більшість користувачів розуміють, що авторський договір – це могутня зброя, яку можна обернути і проти самих авторів. В результаті автори, що вважають головним завданням сам факт підписання договору, а не визначення обсягу прав, який вони передають згідно цього договору, не мають юридичного підґрунтя для захисту своїх прав. В той час як лівова частка прибутків від продажу їх творів цілком законно опиняється в гаманцях видавців. На необхідності ретельного узгодження змісту договору наголошує і професор М. Тимошик. Він, зокрема, проблему вбачає ще й у тому, що “нині кожне видавництво має право самостійно розробляти договори”, нерідко не маючи під руками типового примірника. Не дивно, що за таких умов без кваліфікованої допомоги юриста автор найчастіше потрапляє в “капкан”, створений непривабливими умовами угоди [3].

Однак відносно низький рівень правової культури авторів не єдина причина активізації порушень у сфері інтелектуальної власності. Поява нових форм розповсюдження інформації породжує нові різновиди правопорушень, врегулювання яких видається можливим лише на законодавчому рівні.

Із прикрістю мусимо констатувати, що вітчизняна законодавча база у сфері авторського права залишилася на багато кроків позаду інформаційного прогресу та, відповідно, не враховує технологічних нововведень цифрових мереж. Неможливість поширення застарілих нормативних документів до нових форм передачі та отримання інформації, що їх надає Інтернет, залишає авторів практично беззахисними. А між тим найбільша кількість порушень прав авторів літературних творів відбувається саме у цифрових

мережах. Причина полягає у легкодоступності інформації та неможливості здійснити контроль за її поширенням в Інтернеті.

Необхідно звернути увагу на той факт, що значний відсоток правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням літературних творів, складають порушення у сфері засобів масової інформації.

Парадоксально, але преса, яка перша зголосилася ліквідувати правознавчу прогалину у масах, на певному етапі сама постала безграмотною перед суспільством, що засвоїло її уроки. Надзвичайно актуальній проблемі взаємовідносин творчого та правового аспектів діяльності періодичної преси, на жаль, довгий час не приділялося належної уваги, і лише деякі її аспекти розглянуті у працях Д. Рендалла, Ж. Муане, В. Ситцевого та О. Бершадського. Тому необхідним видається аналіз авторсько-правових відносин у цій сфері.

В умовах різкого збільшення кількості джерел інформації відповідно зросла конкуренція та особливої цінності набула швидкість подачі матеріалу. В результаті такої “гонитви за новинами” звичним явищем стало запозичення виданнями авторських матеріалів своїх колег. В теорії журналістики явище, коли засоби масової інформації “годують один одного”, отримало назву “корпоративної компетенції ЗМІ”. На жаль, така практика є не завжди законною.

Серед такого роду “запозичень” окремо необхідно виділити опублікування чужого матеріалу під своїм іменем, тобто *plagiat*. Явище це здебільшого співвідносять із літературними творами, але значно більша кількість фактів плагіату відбувається у щоденному процесі створення інформації. І саме у журналістиці випадки привласнення чужих матеріалів найчастіше залишаються непоміченими. Причина тому – розкиданість творів у періодиці, величезна кількість джерел інформації та самих ЗМІ. Всі ці обставини ускладнюють виявлення плагіату. Важко говорити про передумови розповсюдження цього явища у журналістиці, оскільки воно має глибоке моральне підґрунтя. Це своєрідний показник здоров'я нації. Підпорядковуючись комерційним важелям, засоби масової інформації, на думку провідного вченого франкфуртської школи теорії комунікації Юргена Габермаса, переживають часи “культурного зубожіння” та “деморалізації гуманістики” [9]. Чи не сприятливе середовище для розгулу плагіату? Особливо актуально сьогодні постало питання журналістської етики. Але, як справедливо зазначає американський журналістикознавець Девід Рендалл, в основі журналістської етики лежать не лише моральні засади, а й “правова культура в цілому, від належного рівня розвитку якої залежить етичний фактор” [10].

Традиційно явище плагіату відносять переважно до етичної сфери відносин. А серед міжнародних принципів професійної етики журналіста, затверджених ще у 1983 році у Парижі, серед етичних норм окремо виділена повага до інтелектуальної власності та неприпустимість плагіату. Наслідком етичного підходу стає відсутність реального правового регулювання проблеми. І, не зважаючи на наявність у вітчизняному законодавстві чіткого переліку порушень авторських прав, що дають підстави для судового захисту, серед яких зазначений і плагіат, відповідальність за цей різновид правопорушень переважно має нематеріальний характер.

У випадку, коли справа все ж доходить до суду, основною проблемою для автора є доведення самого факту порушення. Слід визнати, що речові особливості публіцистичних жанрів ускладнюють процес визнання авторства та твір, а у ситуації із опосередкованим (частковим) плагіатом або перефразуванням через двозначність сприйняття змістового навантаження часто не дають можливості довести факт порушення. Останнє видається можливим лише за умов наявності дослівного копіювання авторського тексту або його окремої частини. У випадку ж перефразування, зазвичай із частковою заміною мовних зворотів, відповідно втрачаються стильові ознаки, що ідентифікують автора. В результаті порушник привласнює не форму вираження авторського матеріалу, а його зміст, який, відповідно до вітчизняного законодавства, авторським правом не охороняється. За таких умов довести факт плагіату та – відповідно – порушення авторських прав видається доволі складним завданням.

Висновки. Отже, як бачимо, в основі літературної діяльності лежить інтелектуальний капітал, неправомірне використання якого зумовлено багатьма факторами. Серед домінуючих можемо виділити усвідомлення інтелектуальної праці як реального капіталу та актуалізацію його цінності, що, безумовно, не могли не вплинути на правовий бік проблеми. На цьому тлі особливо актуальним постає питання забезпечення охорони авторських прав та підвищення рівня правової культури авторів.

Література:

1. Звіт Державного департаменту інтелектуальної власності. – 2003.
2. Закон України “Про авторське право та суміжні права” від 11.07.2001, стаття 33.
3. Тимошик М. Договори у видавничій справі // Друкарство. – 2002. – №3. – С.78-81.
4. Habermas I. The Theory of Communicative Action // transl. By Th. Mc Carthy // USA, 1987.
5. Рендалл Д. Універсальний журналіст: М.: Міжнародний центр журналістики, 1996.

Поступила 04.03.2004 г.